

Tálas Péter

Tatárszentgyörgy után...

Széljegyzet a biztonság szubjektív percepciójának veszélyeiről

A miskolci rendőrkapitány nyilatkozata és a tatárszentgyörgyi kettős gyilkosság újabb határvonalon lökte át a cigányság és a többségi társadalom viszonyáról folyó politikai diskurzust. E viszony kapcsán ugyanis először vetődött fel – megítélésem szerint felettébb szerencsétlenül – a „polgárháború” kifejezés. Bár megértem azt indulatok által keltett elkeseredést, sőt bizonyos megszorításokkal elfogadom azt is, hogy a cigányság és a többségi társadalom viszonyának vannak biztonságpolitikai vonatkozásai is, de – a köztársasági elnökkel egyetértve – felelőtlennek és a dolgok rossz irányba terelésének tartom a polgárháború vizionálását.

A polgárháború és a „cigánybűnözés” fogalmáról

Bár a polgárháború polgároknak polgárok ellen alkalmazott erőszakos cselekménye, de korántsem minden ilyen cselekményt nevezhetünk polgárháborúnak. A polgárháború ugyanis – az államcsínyhez, a forradalomhoz, a gerillatevékenységhez, a zendüléshez és a terrorizmushoz hasonlóan – a politikai erőszak egyik formája, amely élesen megkülönböztetendő a köztörvényes bűncselekményektől. Ez utóbbiak motivációjának rendszerint semmi köze semmiféle politikai célhoz, mert leggyakrabban személyes nyereségvágyból vagy személyes gyűlölködésből fakadnak. Előfordulhat természetesen, hogy az állampolgárok közötti erőszakot politikai vagy társadalmi motiváció mozgatja: rasszista vagy etnikai viszály; jobb- vagy baloldali ideológiákból táplálkoznak; vagy egy-egy vitás kérdéshez, például az abortuszhoz, a környezetvédelemhez vagy az állatok jogaihoz kötődnek. Ám legtöbbször még ebben az esetben sem beszélhetünk polgárháborúról. A polgárháborúnak ugyanis legalább négy – az 1949-es genfi egyezményekben lefektetett – kritériumnak

kell megfelelnie: a polgárháborút kirobbantó félnek ki kell terjesztenie fennhatóságát az ország területének valamely részére; tényleges közigazgatási felügyeletet kell gyakorolnia az általa elfoglalt területen élő polgári lakosság felett; el kell érnie, hogy a központi hatalom vagy egy harmadik fél hadviselőként ismerje el; továbbá azt, hogy a kormány a reguláris fegyveres erőket is bevesse ellené. Ehhez még hozzátehetjük azt az Erroll Henderson és Davis Singer által megfogalmazott – s a nemzetközi biztonsági tanulmányok szakértői által is többnyire elfogadott – feltételt, amely a polgárháborút olyan hosszabb időn keresztül, elsődlegesen belső, naponta legalább ezer halottal járó fegyveres küzdelemnek tekinti, melyben a kormányerők egy hatékony védekezésre képes felkelő erővel állnak szemben. Nos, ilyen helyzetről aligha beszélhetünk Magyarországon, s nem beszélhetünk 2004. február–március fordulóján Kelet-Szlovákiában sem, ahol pedig a katonákat is bevetették a (sajtó által hol lázadasként, hol felkelésként emlegetett) zavargások megfékezésére.

Említést érdemel viszont az állampolgári erőszak egy különleges esete, az ún. rendfenntartó éberség, amely nem más, mint

egy hivatalosan nem engedélyezett kísérlet a bűnözés visszaszorítására, s amely – mint azt az amerikai polgárháborúból megismert „vigilance committee” kifejezés is mutatja – kifejezetten etnikai vagy más politikai kisebbség elleni erőszakot takar. Azonban ez sem tekinthető polgárháborúnak, s cselekedetük nem vonható ki a köztörvényes bűncselekmények kategóriája alól.

Vagyis mindazok, akik a cigányság és a többségi társadalom viszonyában polgárháborút vizionálnak Magyarországon, meglehetősen szubjektíven értelmezik a helyzetet és a biztonságot.

Hasonlóan szubjektívek és erősen problematikusak azok az álláspontok, amelyek a cigányok által elkövetett bűncselekmények összességét, vagy azokat a bűncselekményfajtákat, amelyeket főképp cigányok követnek el, „cigánybűnözésként” kívánják definiálni. Szűk biztonságpolitikai szempontból a kifejezés nemcsak, talán nem is elsősorban etnikailag diszkriminatív, a cigányságra nézve sértő jellege miatt problematikus erősen, hanem mindenekelőtt azért, mert ha számokkal kellene alátámasztaniuk állításaikat azoknak, akik erről beszélnek, meglehetősen nagy bajban lennének. Mivel a magyar törvények szerint adatvédelmi okokból sem a népszámlálási, sem pedig a bűnügyi statisztikák nem rögzíthetők az állampolgárok etnikai hovatartozását, származását, arra vonatkozóan, hogy hány cigány él összesen Magyarországon, az ismertté vált bűncselekmény elkövetői

A **vigilance committee**, az ún. éberségi bizottság olyan jogi felhatalmazás nélküli szervezett testület, mely rendfenntartó és büntető feladatokat teljesít, amikor a hivatalos bűnüldöző szervek láthatóan elmulasztják a feladatukat teljesíteni. Az amerikai polgárháborúban különösen a déli államokban szerveződtek ilyen csoportok a négerek és az abolicionisták terrorizálására és ellenőrzésére, illetve az Unió támadásának visszaszorítására.

között mennyi a cigány származású állampolgár, illetve a cigány származású állampolgárok jellegzetesen milyen bűncselekményeket követnek el, jelenleg egész egyszerűen senkinek nincsenek pontos adatai. Ennek hiányában viszont a „cigánybűnözés” kifejezés valóban csupán az etnikai diszkriminációt és a cigánysággal szembeni negatív előítéleteket erősíti, pontosabban egyfelől az előítéletekre és társadalmi-politikai diskurzusra bízva annak eldöntését, beszélhetünk-e vagy sem „cigánybűnözésről”, másfelől az etikai jellegű politikai korrektséggel igyekszik korlátozni a fogalom használatát. Tegyük hozzá: nem túl nagy sikerrel!

A Progresszív Intézet egy 2008. októberi felmérése szerint a magyar társadalom 81 százalékának ellenérzésesei vannak a cigány emberekkel szemben, s ugyanennyien támogatnák erőszakos asszimilációjukat. A Medián 2009 elején végzett felmérésében pedig a megkérdezettek 58 százaléka helyeselte azt az állítást, miszerint „a cigányoknak a vérében van a bűnözés”. Vagyis azt legalábbis a tévedés nagyobb kockázata nélkül is állíthatjuk, hogy a magyar lakosság közel hatvan százalékának a szemében valószínűleg elfogadható és legitim fogalom a „cigánybűnözés”. Annak ellenére elfogadható, hogy – mint már említettem – fogalma sem lehet a magyarországi cigányság létszámáról, a cigány származásuk arányáról az ismertté vált bűncselekmény elkövetői között, miként arról sincsenek pontos információik, hogy a cigány származású állampolgárok jellegzetesen milyen bűncselekményeket követnek el. Vagyis nincs információja az objektív biztonsági helyzetről.

E lap hasábjain már több írás foglalkozott azzal, hogy a biztonság megközelíthető objektíven (reális fenyegetés) és szubjektíven (érezelt fenyegetés) egyaránt, és cseppet sem biztos, hogy e két megközelítés mindig egybeesik. Az államok, a nemzetek és a kü-

lönféle más közösségek ugyanis sok esetben egészen máshol látják egy-egy fenyegetés küszöbértékét. Szinte már klaszszikussá vált példa, hogy a finnek már igen csekély számú külföldi megjelenése esetén aggódnak a bevándorlás miatt, ezzel szemben Svájc csaknem 15 százaléknyi „idegenel” is működképes. De említhető magyar példa is. A Tárki felmérése szerint például a magyar lakosság 32 százaléka tekinthető idegenellenesnek (egyetért azzal, hogy az országba menedékkérő be ne tehesse a lábát), csupán tíz százaléka tekinthető idegenbarátnak (egyetért azzal, hogy minden menedékkérőt be kell fogadni), 58 százaléka pedig mérlegelné a menedék nyújtásának, illetve megtagadásának kérdését, attól függően, hogy milyen nemzetiségű vagy mely etnikai csoporthoz tartozik a menedékkérő. A legelőítéletesebben szemlélt csoportok közé – akiket a magyar lakosság többsége távol tartana országunktól – az arabok, az oroszok, a románok és a kínaiak tartoznak.

A felmérések szerint a lakosság előítéletességében a konkrét tapasztalatokon alapuló ellenszenvnél jóval erősebb az ismeretlenről való félelem és idegenkedés, amit jól jelez, hogy a megkérdezettek többsége a nem létező pirézeket sem kívánja befogadni. Joggal állapítják meg tehát a Political Capital elemzői, hogy a magyar lakosság idegenekkel szembeni előítéletessége többnyire „virtuális” jellegű és szimbolikus természetű. Nem is igen lehet más, hiszen a valamilyen státusban bevándorlónak számító külföldiek aránya a teljes lakosságszámhoz viszonyítva 1,7 százalék, ami nemzetközi összehasonlításban jelentéktelennek számít. Ráadásul a rendszerváltást követően a bevándorlók túlnyomó többsége határon túli magyar volt, akik Romániából, Ukrajnából és a jugoszláv utódállamokból települtek át, s nem okozott különösebb gondot az integrálásuk. Vagyis a magyar lakosság idegenekkel szembeni

„virtuális” és szimbolikus előítéletessége – a magyar migrációtörténet negatív tapasztalatai mellett – alighanem döntően a migrációval és a bevándorlókkal kapcsolatos társadalmi és politikai diskurzusok eredményeként formálódott és formálódik ma is. Csak emlékeztetünk arra, hogy a hazai politikai szereplők gyakran rájátszottak a migrációval kapcsolatos társadalmi félelmekre. 2002-ben az ellenzéki MSZP 23 millió román munkavállaló érkezését vizionálta, 2004-ben pedig – immár kormánypártként – szintén a külföldi munkavállalókkal szemben kampányolt a kettős népszavazás kapcsán. A jobboldalon 2007-től vált folyamatossá az Európán kívüli, főként a kínai bevándorlókkal való riogtás. Mindezek jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar lakosság többsége mind a közbiztonsági, mind a munkaerőpiaci, mind a kulturális szempontokat tekintve előítéletes a migránsokkal szemben.

A cigány népességgel szembeni előítéletek esetében még súlyosabb a helyzet. Nem csupán azért, mert nincs még egy csoport Magyarországon, amelyik iránt ilyen sokan vállalnák fel nyíltan legmélyebb ellenszenvüket: a Medián felmérése szerint a felnőttek több mint egyharmada (38 százalék) a skála legnegatívabb értékével fejezte ki, mit gondol a romákról. Hanem mindenkélett azért, mert – ugyancsak e felmérés adatai szerint – azzal, hogy „a magyar kormánynak még többet kellene tenni a cigányokért”, a megkérdezetteknek csupán 23 százaléka értett egyet.

Ez utóbbi kapcsán nem árt, ha tudjuk, hogy bizonyos esetekben a szubjektíven érzékelt fenyegetés is biztonsági kérdéssé válhat, ha egy kormány képes meggyőzni a lakosságát arról, hogy a probléma megoldásához rendkívüli intézkedésekre van szükség, vagy ha a társadalom maga kényszeríti ki a rendkívüli intézkedéseket. Vagyis a biztonságiasítás alapvetően politikai és kommunikációs folya-

mat, s nem feltétlenül a fenyegetés tudományos vizsgálata döntheti el a sorsát. Részben ezért is, a társadalom biztonságérzetét és biztonságpercepcióját döntő módon befolyásolja a szubjektív, érzékelt fenyegetés, illetve a szubjektív biztonság. Az utóbbi években egyre több szakíró hívja fel a figyelmet arra, milyen kulcsfontosságú feladat láthatóvá tenni a társadalom tagjai számára a biztonsággal kapcsolatos összefüggéseket annak érdekében, hogy biztonságpercepciója ne kerüljön áthidalhatatlanul távolra a valóságtól. Megítélésem szerint a cigányság és a többségi társadalom viszonyában ennek veszélye áll fenn Magyarországon.

A cigányság és a többségi társadalom viszonyának biztonságpolitikai dimenziói

Az előbbiekben a polgárháború és a „cigánybűnözés” fogalmakkal kapcsolatban azt kívántam érzékeltetni, hogy a cigányság és a többségi társadalom viszonya a szakértői objektivitás szintén nem értelmezhető a politikai erőszak, illetve a közbiztonság dimenziójában. Míg az előbbinek a közbeszédben való használata a fogalom alapvetően téves értelmezésén alapul, az utóbbit senki sem tudja statisztikailag releváns konkrétumokkal alátámasztani. Mindez korántsem jelenti azt, hogy a cigányság és a többségi társadalom viszonyának ne lennének, lehetnének olyan biztonságpolitikai vonatkozásai, amelyek értelmezhetők a nemzetközi biztonsági tanulmányok vagy a rendészettudomány keretei között.

Ma már általánosan elfogadott, hogy a biztonság fogalmát olyan szélesen kell értelmeznünk, amelybe egyaránt beletartozik a katonai, a politikai, a gazdasági (ennek részeként a pénzügyi és az energia-), a környezeti és a társadalmi biztonság (amit

ma már gyakran humán biztonságként említ a szakirodalom). A nemzetközi biztonsági tanulmányok kutatói között alapvetően abban is egyetértés tapasztalható, hogy biztonsági helyzetről, biztonsági problémáról akkor beszélhetünk, ha egy adott kérdést olyan létfenyegetésnek tekint a társadalom, amelynek megoldására rendkívüli eszközök és eljárások felhasználását látja szükségesnek. Ezt a megközelítést nem befolyásolja az a tény sem, hogy a létfenyegetés ténye konkrétan mást és mást jelent a katonai, a politikai, a gazdasági, a társadalmi és a környezeti szektorban.

A létfenyegetés általában a katonai szektorban a leglátványosabb, hiszen az mindenki számára könnyen belátható, hogy a hadseregek felfegyverzése, a fegyverkezési verseny vagy az államok közötti háborúk nemzetközi biztonsági kérdések. A politikai szektorban a létfenyegetést leggyakrabban az állami szuverenitással hozhatjuk kapcsolatba. Elméletileg a szuverenitást minden olyan esemény fenyegetheti „létében”, ami kétségbe vonja a hatalmat vagy annak legitimitását. A gazdasági szektorban ugyanakkor jóval nehezebb pontosan megjelölni a létfenyegetettséget. Bár szerte a világon cégek és vállalkozások mennek csődbe nap mint nap, mégis igen ritkán próbálják meg biztonsági kérdésként felvetni saját fennmaradásukat. A nemzetgazdaságok fennmaradása vagy olyan súlyos válsága, amely ellehetetleníti az államot a lakosság létszükségleteinek kielégítésében, már sokkal inkább tekinthető biztonsági kérdésnek. Ami a környezeti szektort illeti, itt makro- és mikroszinten egyaránt vannak olyan egészen nyilvánvaló esetek, amelyek „biztonságiasíthatók”. Egy-egy fajnak vagy élőhelynek – általánosabban fogalmazva: az emberiség biológiai örökségének – a fennmaradása, a megsokszorozott éghajlati környezet megváltozása vagy az emberi civilizáció elért szintjének fenntar-

tása egyaránt értelmezhető biztonsági kérdésként. A társadalmi szektorban elsősorban nemzetek, etnikumok vagy a vallások válhatnak fenyegetés tárgyává.

Megítélésem szerint ma – perspektivikusan pedig még inkább – ez utóbbiban, a biztonság társadalmi dimenziójában értelmezhető biztonsági problémaként a cigányság és a többségi társadalom viszonya, ugyanis a legnagyobb kihívást a modern társadalmak számára a szegregált, leszakadó és integrálatlan csoportok jelentik. Ha ebből a szempontból vizsgáljuk meg a cigányság helyzetének problémáit, a következő – viszonylag egyszerű – kérdést kell feltennünk: milyen hatással lehet Magyarország modernizációs lehetőségeire és belső stabilitására, ha 2050-re a magyar lakosság 9–11 százalékát teszik ki azok a társadalmilag integrálatlan és kirekesztett csoportok, melyeknek a hátrányos helyzete állandósult a gazdaságban, a kultúrában, az egészségi állapotban, a területi elhelyezkedésben, a lakhatás minőségében, az érdekérvényesítésben és a munkaerőpiaci érvényesülésében? És itt és most hangsúlyozottan a társadalmilag integrálatlan és kirekesztett csoportokról beszélek, s nem a cigányságról. Mert egyfelől a témával foglalkozó szakértők állítják, hogy Magyarországon a cigány népesség több mint fele szegénynek, s többnyire szimbolikus (pl. kulturális, intellektuális, pszichikai és hatalmi) javaktól is megfosztottnak minősíthető; állítják, hogy minél mélyebbre haladunk a szegénységi skálán, a cigányság egyre nagyobb százalékban van jelen. Érzékelik, hogy a romák körében a szegénység kockázati tényezői (alacsony iskolázottság, munkanélküliség, egészségi állapot, lakhatás stb.) egymást erősítve összeadódnak, s olyan diszkriminációval sújtottak, ami önmagában is növeli a kirekesztettség és a szegénnyé válás valószínűségét. Másfelől legalább ennyire egyöntetűen elismerik azt is, hogy nincs olyan adatbázis, mérőeszköz

és szemléletmód, amely a maga komplexitásában feldolgozná a mai állapotokat. Így azután, míg egyesek döntően szegénységi problémaként tekintenek a „cigánykérdésre”, mások szintén a szegénységre visszavezethető, de alapvetően kulturális elmaradottságként (a szegénység kultúrája), megint mások pedig az emberi kapcsolatokban megjelenő társadalmi diszkrimináció eredményeként értelmezik a jelenlegi helyzetet. Azonban valamennyi megközelítés adós maradt annak a politika számára is kezelhető értelmezésével, ki is tekinthető cigánynak. Vagy kissé karcsabban fogalmazva: a magyar kormányok az elmúlt csaknem másfél évtized során lényegében úgy alkottak meg majd fél tucat, a cigányságot felzárkóztató és esélyegyenlőségüket csökkenteni kívánó programot és cselekvési tervet (1995, 1997, 1999, 2001, 2004), hogy a politikai korrektségre hivatkozva soha nem definiálták pontosan, kik is ezek célzottjai. Márpedig ahhoz, hogy bármely probléma kezelhető legyen, elengedhetetlen egyfajta definíciós minimum.

Nem lévén sem jogász, sem adatvédelmi szakember, még véletlenül sem szeretnék állást foglalni abban a kérdésben, miként lehet kialakítani ezt a minimumot. Annyi azonban tény, hogy miközben az etnikai adatok szigorú korlátozása sok előnnyel jár, hátrányai is számosak. Mindenekelőtt sem a szigorú szabályozás, sem pedig a politikai korrektség rendszeres számonkérése nem csökkentette a magyar társadalom cigányokkal szembeni előítéleteit, mi több, az adatok és tények hiánya lényegében kiszélesítette a „cigánykérdésről” folyó előítéleteket erősítő diskurzus kereteit. E diskurzus úgy tette például a cigányság és a többségi társadalom viszonyáról folyó közbeszéd tárgyává és eszközévé a polgárháború és a „cigánybűnözés” fogalmait, hogy a rájuk hivatkozókkal szemben lényegében eszköztelenek azok is, akik

megkérdőjelezi legitim használatukat. Ez utóbbiaknak ráadásul el kell ismerniük azt is, hogy az etnikai adatok szigorú korlátozása és a politikai korrektség számonkérése jöttányit sem vitte előre a cigányság ki-rekesztettségéből fakadó problémák megoldását, sőt ellenkezőleg – állítják sokan –, a roma integráció kezelésének politikai kudarcra lehetőséget teremtett arra, hogy a diskurzus egyes szereplői valós össztársadalmi problémákat (pl. romló közbiztonságérzetet, a segélyezési rendszer anomáliáit) helyezzenek etnikai kontextusba. Ez pedig szinte bizonyosan nem gyengíti a cigánysággal szembeni előítéleteket, melyek közül a cigányság bűnözésre való hajlandóságával, illetve „parazitizmusával” kapcsolatos nézetek a legmakacsabb előítéletek Magyarországon. (A Medián már idézett felmérése szerint azzal a kijelentéssel, hogy „A cigányok nem tesznek semmit azért, hogy beilleszkedjenek a társadalomba”, a megkérdezettek 79 százaléka, azzal

pedig, hogy „A cigányok nem érdemlik meg, hogy támogassák őket”, 61 százaléka értett egyet.)

Mivel biztonságpolitikai szempontból perspektivikusan a szegregált, leszakadó és integrálatlan társadalmi csoportok arányának növekedése jelenthet valódi kockázatot, kulcsfontosságú ezek pontos, reális és differenciált feltérképezése. A cigányság és a többségi társadalom viszonyáról folytatott diskurzusba pedig egyfelől azon súlyos gazdasági, szociológiai és történelmi okok ismertetésének beemelése szükséges, melyek oda vezettek, hogy a cigányság túlnyomó része napjainkban társadalom alatti helyzetbe szorult. Másfelől annak nagyon határozott tudatosítása a többségi társadalomban, hogy a szegregált, leszakadó és integrálatlan társadalmi csoportok a jövőben akkor is mellettünk fognak élni – ha tetszik: magunkkal fogjuk őket cipelni –, ha problémáik kezelése helyett a mainál is erősebb előítélettel viseltetünk majd velük szemben. ■

Irodalom

Az idegenellenesség mértékének alakulása a rendszerváltástól napjainkig. *Tárki*, 2008. szeptember 24. Fagypont körül. *Medián*, 2009. február 26.

Hablicsek László: Kísérlet a roma népesség előszámítására 2050-ig. www.romaweb.hu.

Havas Gábor – Kemény István – Kertesi Gábor: A relatív cigány a klasszifikációs küzdőtéren. *Kritika*, 1998. március.

Henderson, Eroll – Singer, David: Civil War in the Post-Colonial World, 1946–92. *Journal of Peace Research*, Vol. 37, No. 3 (May 2000), 275–299. o.

Kertesi Gábor: Az empirikus cigánykutatások lehetőségéről. *Replika*, 1998. 29. szám.

Ladányi János – Szelényi Iván: Ki a cigány? *Kritika*, 1997. december.

Ladányi János – Szelényi Iván: Az etnikai besorolás objektivitásáról. *Kritika*, 1998. március.

Ladányi János – Szelényi Iván: Még egyszer az etnikai besorolás objektivitásáról. *Replika*, 1998, 30. sz. *Látélet 2008*. Kutatási összefoglaló az előítéletek és az intolerancia hazai helyzetéről. Political Capital, 2008.

Merari, Ariel: Terrorism as a Strategy of Insurgency. *Terrorism and Political Violence*, Vol. 5, No. 4 (Winter 1993), 213–251. o.

Sólyom László: A cigányság az ország testének része. *Népszabadság*, 2009. február 28.

Kis János: Az államfővel vitázva. *Népszabadság*, 2009. március 7.